

профессорам, преподавателям. Книги свои послал библиотеке института. Академик Сергеев-Ценский

ПОСИЛАННЯ

1. ВАГНПУ, особ. спр. викладача Г.Л. Сапітона, 46 арк.
2. Глухівський державний педагогічний інститут (1874–1994 рр.) / [авторський колектив: І. М. Ляшко, В. І. Белашов, В. А. Мосіяшенко, В. В. Заїка, В. П. Зінченко, М. П. Гурець]. – Суми: ВВП «Мрія» ЛТД, 1994. – 80 с.
3. Глуховському учительському інституту 75 лет (1874–1949 гг.) [Рукопис] / Григорий Львович Сапитон. – Глухов, 1949. – 47 с.
4. И.И. Неплюевъ, вѣрный слуга своего Отечества, основатель Оренбурга и устроитель Оренбургскаго края. Биографическо-исторический очеркъ, съ приложениемъ портрета Неплюева и родословной его потомковъ по прямой линии. Къ 300 л. юбилею существованія Уральскаго казачьяго войска / [сост. В.Н. Витевский]. – Казань: Типографія Императорскаго университета, 1891. – 230 с.
5. Овчаренко Ф.Д. Спогади / [Федір Данилович Овчаренко; упоряд. В. Г. Буткевич, Н. Ф. Овчаренко]. – К.: Оріяни, 2000. – 456 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України № 504 від 16 травня 2001 р. «Про утворення Глухівського державного педагогічного університету» // Офіційний вісник України. – 2001. – № 20. – С. 292.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 958-р від 16 липня 2008 р. «Про присвоєння Глухівському державному педагогічному університету імені Олександра Довженка». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/958-2008-%D1%80>
8. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [І.Н. Войцехівська (кер. авт. кол.)]. – К.: Либідь, 2008. – 520 с.
9. Становление личности С.Н. Сергеева-Ценского-педагога / Л.В. Гнатюк // С.Н. Сергеев-Ценский – выдающийся советский писатель-академик (к 110-летию со дня рождения). Тезисы докладов научно-практической конференции / [редкол.: Звагельский Б.Л., Ковальчук Г.С., Колесник Л.С., Куриленко В.М., Симоненко В.Д. (отв. ред.)]. – С. 3–5.
10. Степанов Г.Г. Дорогой длиною: повествование / Георгий Георгиевич Степанов. – Краснодар: Краснодарское книжное издательство, 1985. – 415 с.
11. Столітній шлях. Нарис історії Глухівського державного педагогічного інституту [Рукопис] / І.М. Ляшко, А.Т. Гамалій; І.Т. Качан (відп. ред.). – Глухів, 1973. – 40 с.
12. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 60, спр. 85., арк. 2–5.
13. Шахненко В.І. Глуховський пединститут в житті С.Н. Сергеева-Ценского (на матеріалах писем писателя) / Вячеслав Иванович Шахненко // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы (Тезисы докладов научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского института (24–26 октября 1984 г.)). – Глухов: ГППИ им. С.Н. Сергеева-Ценского, 1984. – С. 22–23.

Григорій Я.Н. Переписка С. Сергеева-Ценского с директором Глуховского учительского института Г. Сапитоном

Публикуются несколько писем известного выпускника Глуховского учительского института 1895 г. Сергея Николаевича Сергеева-Ценского, имя которого в 1975–2001 гг. носила его *Alma mater*, к директору Глуховского учительского института Григорию Сапитону.

Ключевые слова: Глухов, учительский институт, университет, эпистолярный, Г. Сапитон, С. Сергеев-Ценский.

Hryhorch Ya.M. Correspondence between S. Serheiev-Tsenskyi and director of Hlukhiv teacher's institute H. Sapiton

This article deals with publishing of a few letters from Serhii Mykolaiovych Serheiev-Tsenskyi to the director of Hlukhiv teacher's institute Hryhorii Sapiton

Key words: Hlukhiv, teacher's institute, university, epistolary, H. Sapiton, S. Serheiev-Tsenskyi.

15.03.2017 р.

J

УДК 94(477):930.253 «1956/1957»

В.А. Петриченко

РОЗСЕКРЕЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ У ПАРТІЙНИХ АРХІВАХ УКРАЇНИ У 1956–1957 РОКАХ

Стаття присвячена історії розсекречення документів Національного архівного фонду України. Розглянуто особливості процесу розсекречення документів у партійних архівах України у 1956–1957 роках.

Ключові слова: історія архівної справи, архівний фонд, партійні архіви, розсекречення.

Історія партійних архівів є однією з цікавих і малодосліджених сторінок як української, так і радянської архівної системи. Розпочавши свою діяльність у 1918–1921 роках у рамках існуючої архівної системи держави, вже у 1929 році, як зазначає Р.Я. Пиріг, «в УРСР була започаткована паралельна державній автономно діюча архівна система, покликана обслуговувати політико-ідеологічні, інформаційні, наукові та управлінські потреби правлячої партії» [5, с. 429]. Таким чином, партійні архіви фактично ставали досить дієвим інструментом комуністичної партії, у функції якого, відповідно, входили збір, накопичення та використання різноманітної партійної документації. Відповідно, доступ до партійних архівів та використання документальної інформації суворо регламентувався. Проте, певні зміни настали з приходом до влади М.С. Хрущова. XX з'їзд КПРС та пов'язані з ним рішення і події, які увійшли в історію під назвою «хрущовської відлиги», відбилися як на архівній системі в цілому, так і на системі партійних архівів СРСР та України. Початок цьому поклали постанови ЦК КПРС та РМ СРСР «Про заходи по впорядкуванню режиму зберігання і кращому використанню архівних матеріалів міністерств і відомств» від 7 лютого 1956 р., які в свою чергу були продубльовані аналогічними постановами, відповідно, ЦК КП України 22 березня 1956 р. та РМ УРСР 18 квітня 1956 р.

Дослідження проблеми розсекречення та спрощення доступу до документів партійних архівів у 1956–1957 роки дає можливість розглянути не лише особливості, власне, самого механізму передачі архівних документів із секретного на загальне зберігання, а й політичні, економічні та культурні особливості досліджуваного періоду. Проте, незважаючи на це, даний сегмент вітчизняної історії все ще залишається практично недослідженим, що, відповідно, виступає основним чинником її актуальності.

Отже, відтворення історії процесу та висвітлення особливостей розсекречення документів партійних архівів України у 1956–1957 рр. становлять мету та завдання розвідки.

Як зазначалося вище, процес розсекречення в архівах України розпочався 22 березня 1956 року. З прийняттям постанови ЦК КП України «Про заходи

по впорядкуванню режиму зберігання і кращому використанню архівних матеріалів міністерств і відомств» був зроблений наголос на наступне: «Значна частина архівних документів необґрунтовано засекречена і не може бути використана установами та відомствами, а також науковими працівниками. В багатьох архівних установах запроваджений нічим не виправданий надзвичайно складний порядок допуску дослідників до роботи над архівними матеріалами» [6, арк. 1]. Виходячи з цього у постанові було проголошено: «Зобов'язати Архівні Управління Міністерства внутрішніх справ УРСР, філіал Інституту Маркса – Енгельса – Леніна – Сталіна при ЦК КПРС, Президію Академії наук та керівництво міністерств і відомств протягом 1956–1957 рр. переглянути у підвідомчих архівах фонди, що знаходяться на таємному зберіганні, з метою передачі їх на загальне зберігання необґрунтовано засекречених матеріалів і документів для всебічного їх використання.

Організувати систематичне видання описів, несекретних архівних фондів, довідників та путівників по архівах» [6, арк. 4].

Як бачимо, було поставлено три завдання:

а) передати на загальне зберігання необґрунтовано засекречені матеріали і документи для всебічного їх використання;

б) спростити допуск дослідників до роботи над архівними матеріалами;

в) публікація документальних матеріалів.

Крім того на партійні архіви також лягало завдання розробити методичний інструментарій для розсекречення документальних матеріалів у звичайних архівах.

Щодо перших двох пунктів, то тут привертає до себе увагу робота, здійснена працівниками Інституту історії партії, в результаті якої було визначено перелік описів фондів, матеріали яких відкривалися для дослідників. Так за період 1917–1941 роки було відкрито 64 описи фондів (в основному матеріали губернських комітетів комуністичної партії та матеріали комуністичних фракцій на різноманітних з'їздах профспілкового та господарського характеру), за період 1943–1953 рр. – 22 описи фондів.

Недоцільним вважалося видавати дослідникам такі описи матеріалів: ЦК Галіції, Особливого сектора ЦК КП(б)У, ЦК КПЗУ, матеріали діяльності опозиції, матеріали партизанського руху та партизанського підпілля, а також матеріали, котрі на той момент становили партійну та державну таємницю [1, арк. 11–15].

Іншим важливим документом, який створював методичну базу для розсекречення, був «Орієнтовний перелік документальних матеріалів державних архівів західних областей УРСР, які мають зберігатися у відділах секретних фондів». Даний документ було розроблено архівним управлінням МВС УРСР і затверджено в Інституті історії партії ЦК КП України – філіалі інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Згідно з ним на секретному зберіганні мали залишатися наступні групи

документальних матеріалів:

а) документи, що містили інформацію про кордони і прикордонні території Російської імперії та СРСР (договори, карти, географічні описи, прикордонні конфлікти);

б) іноземні документи, отримані незаконним шляхом, та матеріали радянської дипломатичної служби;

в) документи, які містили інформацію про військово-стратегічні об'єкти та військово-мобілізаційні заходи;

г) документи, що містили інформацію про діяльність розвідувальних спецслужб;

д) документи, які містили негативну оцінку поведінки російських збройних сил та їх особового складу за кордоном;

е) документи про в'їзд і виїзд за кордон різних категорій громадян з кінця Першої світової війни;

є) документальні матеріали про російське майно за кордоном і іноземне майно на території СРСР;

ж) матеріали про діяльність та склад різноманітних політичних партій, організацій, союзів, товариств, редакцій і видавництв та видана ними література;

з) матеріали про діяльність та склад національних урядів періоду національно визвольних змагань 1918–1922 рр. та створених ними адміністративно-політичних та військових формувань;

и) документальні матеріали періоду німецької окупації.

Проте, документи підприємств, бірж, кооперативних товариств, поштово-телеграфних контор, лікарень, аптек та інших подібних закладів окупаційного періоду, якщо вони не містили документів, які відображали антирадянську діяльність, переводилися на загальне зберігання [3, арк. 29–33].

Досить значною була робота, проведена в напрямку підготовки і публікації документальних матеріалів та надання методичної допомоги обласним архівним установам по виконанню рішень постанов ЦК КП України та РМ УРСР [2; 4; 7].

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що значення партійних архівів у розсекречуванні документальних матеріалів було практично провідним, адже першими в цей процес вступили саме вони, і лише через місяць аналогічна постанова була прийнята РМ УРСР. Таким чином, відіграючи одночасно і роль ініціатора, і роль обмежувача та контролера, партійні архіви стали тією ланкою архівної системи, яка визначала і коригувала процес розсекречення документів у 1956–1957 рр.

ПОСИЛАННЯ

1. Докладная записка о разрешении исследователям-диссертантам пользоваться описями документальных материалов. – Центральный державный архив громадських об'єднань (далі – ЦДАГО), ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 11–15.
2. Інформація про хід виконання рішень ЦК КПРС і ЦК КП України «Про заходи по впорядкуванню режиму зберігання і кращому використанню архівних матеріалів Міністерств і відомств». – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 16–21.
3. Ориентировочный перечень документальных материалов государственных архивов западных областей УССР, подлежащих хранению в отделах секретных фондов. – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 173, арк. 29–33.
4. Перспективный план работы института истории партии ЦК КП

України – філіалу інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС на 1956–1960 рр. – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 25.

5. Пиріг Р.Я. Архіви комуністичної партії України: формування, структура, функціонування (1918–1991) // Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І.В. Матяш та К.І. Климової. – К., 2002. – С. 427–442.

6. Постанова ЦК КП України «Про заходи по упорядкуванню режиму зберігання та кращого використання архівних матеріалів міністерств і відомств». – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 1–6.

7. Справка о ходе выполнения решения ЦК КПСС и ЦК КП Украины «О мерах по упорядочению режима хранения и лучшему использованию архивных материалов Министерств и ведомств». – ЦДАГО, ф. 39, оп. 3, спр. 883, арк. 7–10.

Петриченко В.А. Рассекречивание документов Национального архивного фонда в партийных архивах Украины в 1956–1957 годах

Статья посвящена истории рассекречивания документов Национального архивного фонда Украины. Рассмотрены особенности процесса рассекречивания документов в партийных архивах Украины в 1956–1957 годах.

Ключевые слова: история архивного дела, архивный фонд, партийные архивы, рассекречивание.

Petrychenko V.A. Declassification of documents of the National Archival Fund in the Party archives of Ukraine in 1956–1957 years

The article is devoted to the history of the declassification of documents of the National Archival Fund of Ukraine. We consider the peculiarities of declassifying the documents in the party archives in Ukraine 1956–1957 years.

Key words: history of archives, archives, party archives, declassification.

27.02.2017 р.

J

УДК 069.8:629.76(477.53) Кондратюк Ю.В.

І.О. Пістоленко

**Ю.В. КОНДРАТЮК (О.Г. ШАРГЕЙ).
З ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ
ТА ПОВЕРНЕННЯ ДО ІСТОРІЇ НАУКИ
І ТЕХНІКИ СПРАВЖНЬОГО ІМЕНІ ВЧЕНОГО
(до 120-річчя від дня народження)**

На основі маловідомих матеріалів з українських і російських архівів та інших джерел репрезентуються деякі результати досліджень щодо встановлення справжнього імені одного з перших теоретиків космонавтики Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея).

Ключові слова: ракетна техніка, космонавтика, Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей), експертиза.

Земля Полтавщини, як і Сіверська земля, належить до тих історичних областей, які вважаються колицкою Київської Русі [1]. Полтавський край, так само як і Сіверська Україна, має багату історію, що знайшла відображення й акумулювалася у численних пам'ятках, музейних експозиціях. Полтавщина є батьківщиною багатьох непересічних особистостей – діячів у найрізноманітніших галузях людської діяльності. Саме до таких особистостей належить один із піонерів космонавтики, вчений, винахідник, уродженець Полтави Ю.В. Кондратюк (О.Г. Шаргей) (1897~–1942).

На сьогодні кількість публікацій, що стосуються творчого спадку і біографії Ю. Кондратюка, обчислюється сотнями (понад 1000). Нині широко відомо, що один із перших у

світі теоретиків космічного польоту майже половину життя (~21 рік) прожив під прізвищем іншої людини. Однак до початку 1980-х рр. ця обставина була покрита таємничістю. В опублікованих тогочасних працях, присвячених полтавському вченому і винахіднику, йшлося, головним чином, про його ідеї у космонавтиці та винаходи в інших галузях техніки [напр., 2–8 та ін.]. Наприкінці 1960-х – у 1970-х рр. таких різнопланових публікацій щодо діяльності Юрія Васильовича налічувалось більше трьохсот.

У 1977 р. зведена сестра вченого Ніна Гнатівна Шаргей написала листа до очільника спеціальної комісії академіка Г.С. Писаренка, в якому, за наполяганням родичів, відкрила таємницю зміни імені свого брата й отримання ним документів іншої людини, але ці відомості певний час були недоступні для наукової спільноти та широкої громадськості. Після презентації документального фільму «Что в имени тебе моем» та публічного виступу льотчика-космонавта В.І. Севастьянова на телебаченні з'явилися перші біографічні розвідки, наукові статті та публікації у мас-медіа, в яких згадувався факт зміни імені та прізвища вченого, а джерелом цієї інформації називався згаданий лист його сестри [напр., 9–17 та ін.]. У деяких із цих праць, на жаль, подавалися певні помилкові або неточні відомості, що було обумовлено майже повною відсутністю архівних та інших документів, які б обґрунтовували або спростовували ті чи інші твердження. Лише після того, як у Центральному державному історичному архіві в Ленінграді (ЦДІАЛ, тепер – РДІА СПб), архіві Інституту історії природознавства і техніки АН СРСР (нині – ІІТТ РАН), Державному архіві міста Києва (ДАМК) були знайдені та вперше опрацьовані документальні матеріали, а також виявлені деякі нарративні джерела, що стосувалися О.Г. Шаргея та його близьких, з'явилася можливість оприлюднити уточнені факти з біографії вченого, з'ясувати, яким чином встановлювалися обставини зміни імені і прізвища О.Г. Шаргея на Ю.В. Кондратюка та встановлювалася особа самого вченого. На жаль, опубліковані результати наших студій є нечисленними [18–22], тому неточності, «запозичені» окремими сучасними дослідниками із деяких попередніх розвідок і сьогодні «перекочують» з однієї публікації до іншої [напр., 23–25], Це і спричинило появу цієї статті.

Автору вдалося опрацювати деякі документи, що стосуються спеціальних досліджень щодо Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея), які проводилися групою, організованою на базі ІІТТ у 1962. Проведення таких досліджень підтверджується і документами ДАПО [26].

1962 року Комісія з розробки наукового спадку піонерів освоєння космічного простору АН СРСР почала готувати до видання збірник, до якого мали бути включені вибрані твори чотирьох учених у галузі ракетної техніки і космонавтики: М.І. Кибальчича, К.Е. Цюлковського, Ю.В. Кондратюка та Ф.А. Цандера [27]. Довідавшись про це, родина останнього заявила протест. Члени родини не бажали, щоб роботи Ф.А. Цандера друкувалися в одному